

Het passief suffix -u- in de Bantoe-talen

Leo Stappers

Citer ce document / Cite this document :

Stappers Leo. Het passief suffix -u- in de Bantoe-talen. In: Africana Linguistica 3, 1967. pp. 137-145;

doi : <https://doi.org/10.3406/aflin.1967.875>

https://www.persee.fr/doc/aflin_2033-8732_1967_num_3_1_875

Fichier pdf généré le 05/04/2018

HET PASSIEF SUFFIX -U- IN DE BANTOE-TALEN

door

Leo STAPPERS, c.i.c.m.

Deze studie werd, als deel van het « Lolemi »-programma, met de steun van het Nationaal Fonds voor Fundamenteel Collectief Wetenschappelijk Onderzoek uitgewerkt.

1. Het onderwerp van deze uiteenzetting is het afleidingssuffix *-u-* voor het passief voorkomend als enkelvoudig suffix ofwel als deel van een samengesteld suffix.

2. *Voorgangers.*

BLEEK (1869 : 53) spreekt slechts zijdelings over het passief in verband met de palatalisatie van de labialen in zone S : « These changes however, — though they may either be explained by assuming that the passive inflection itself contained originally the vowel *i* besides its characteristic labial sound, or that the labial vowel is (as in English *u*), even without a preceding labial, apt to call into existence an *i* or *y* before itself, — do not affect the indubitable rule of the palatalisation of the labials, ... ».

TORREND (1891 : 272-273) gaf voor zijn tijd een goed overzicht van de situatie : « The general law in Bantu for the formation of the principal parts of the verbs in the passive voice is to insert *-u-* or *-w-* before the final vowel of the active voice. » — « The principal exceptions to this law are the following : *-igu-* (Tonga), *-ibw-* (Ganda), *-igw-* (Bondei), *-ilw-* (Yao), *-iw-* (Kafir) ». Afgezien van het feit dat Tonga en Bondei hetzelfde geval zijn, is de opsomming van de varianten juist.

MEINHOF (1906 : 76) : « Der Ausdruck des Passiv durch *-igwa*, oft gekürzt in *-wa*, ist allgemein ».

MEINHOF (1948 : 106) : « Das Passiv wird gebildet mit der Endung *-igwa*. So noch regelmässig im Shambala. Bei mehrsilbigen Wörtern und nach *l* steht statt dessen die verkürzte Form auf *-wa* ». Verder worden nog voorbeelden geciteerd voor Konde, Swahili, Zulu, Herero, Kongo en Duala.

HOMBURGER (1914 : 336) : « Or pour le passif, la palatalisation est certainement due à une contraction de la labiale finale du radical avec **i* initial du suffixe du passif. Cet *i* apparaît régulièrement dans les parlers du Nord qui ont *igwa* ou *iwa* comme suffixe du passif, et a été conservé en Xosa même, pour les thèmes monosyllabiques et pour quelques thèmes dissyllabiques ».

WERNER (1919 : 147) « The passive is formed by means of the suffix *-wa*. Sometimes the suffix is *-iwa* (as in Ronga), *-edwa* or *-idwa* (Nyanja), *-ebwa* or *-ibwa* (Ganda), *-igwa* (Konde) ».

GUTHRIE (1948 : passim) neemt ongetwijfeld, zonder dit uitdrukkelijk te stellen, *-u-* als grondvorm aan. Zijn bemerkingen over de verschillende zones

worden hier samengevat. Niet aanwezig in zone A, B, C (uitgezonderd A 55 Benga, B 44 Sakata, C 11 Bungili, C 21b Bobangi, C 85 Wongo). Over zone D, E, F, G, H wordt niets over het passief gezegd. Zone K : « There does not seem to be an extension -u- in these languages, or even true passive verbals ». Zone L : groep 10 -eu- (-iu-), 20 -ibu- (-ebu-), 60 -uu-. Zone M : overal aanwezig. Zone N : 10 -u-, 20 -iu- (-eu-), 30 -idu- (-edu-). Zone P : alleen in groep 20; in 30 is -u- de intransitieve vorm van -ul-. Zone R : overal aanwezig. Zone S : in iedere groep, in Venda gewoonlijk -iu-. Zone T : -u- in groep 10 en 30, in 20 gewoonlijk -iu-. In grote lijnen is het beeld van de verspreiding juist voor het type CVC.

3. Gebruik.

a) Helemaal zonder passief zijn het Kimbundu (Chatelain), Kwangali (Dammann, Westphal), Pogoro (Hendle). Voor het Kwangali geeft Dammann echter enkele sporen op : -humw- gebeten worden (blz. 64). In deze talen wordt dan kl. 2 met actieve constructie gebruikt als bijvoorbeeld « ze slaan mij door mijn vader ».

b) Door het wegvallen van *k in het reversief intransitief resulteerde voor het passief en het intransitief dezelfde vorm (zone A, B, C en P 10, 30). Daar het reversief intransitief gesteund was door het transitief -ul- bleef dit behouden. Vaak nam het statief -am- de functie van het passief over, b.v. Mongo, Tetela, Ngala, Ntomba, Bolia.

In het Myene B 10 waar *k ook in het reversief intransitief wegviel, zijn intransitief en passief naast elkaar blijven bestaan daar het passief -ô (-u- plus finaal) is :

- jena zien : -jenô gezien worden.
- jôkwa scheuren (intr.) : -jôkuna scheuren (tr.).

c) Zelden wordt het passief suffix gebruikt in zone K en L. In het Lwena, Ndembo, Cokwe komt het maar bij een beperkt aantal stammen voor. In het Luba, Songye en Kanyok kan het van de meeste stammen wel gevormd worden, doch de gebruiksfrequentie is zeer laag. Ook hier wordt (cf. 3a) de derde persoon meervoud van het actief gebruikt om het passief te vervangen.

4. Vorm in het algemeen.

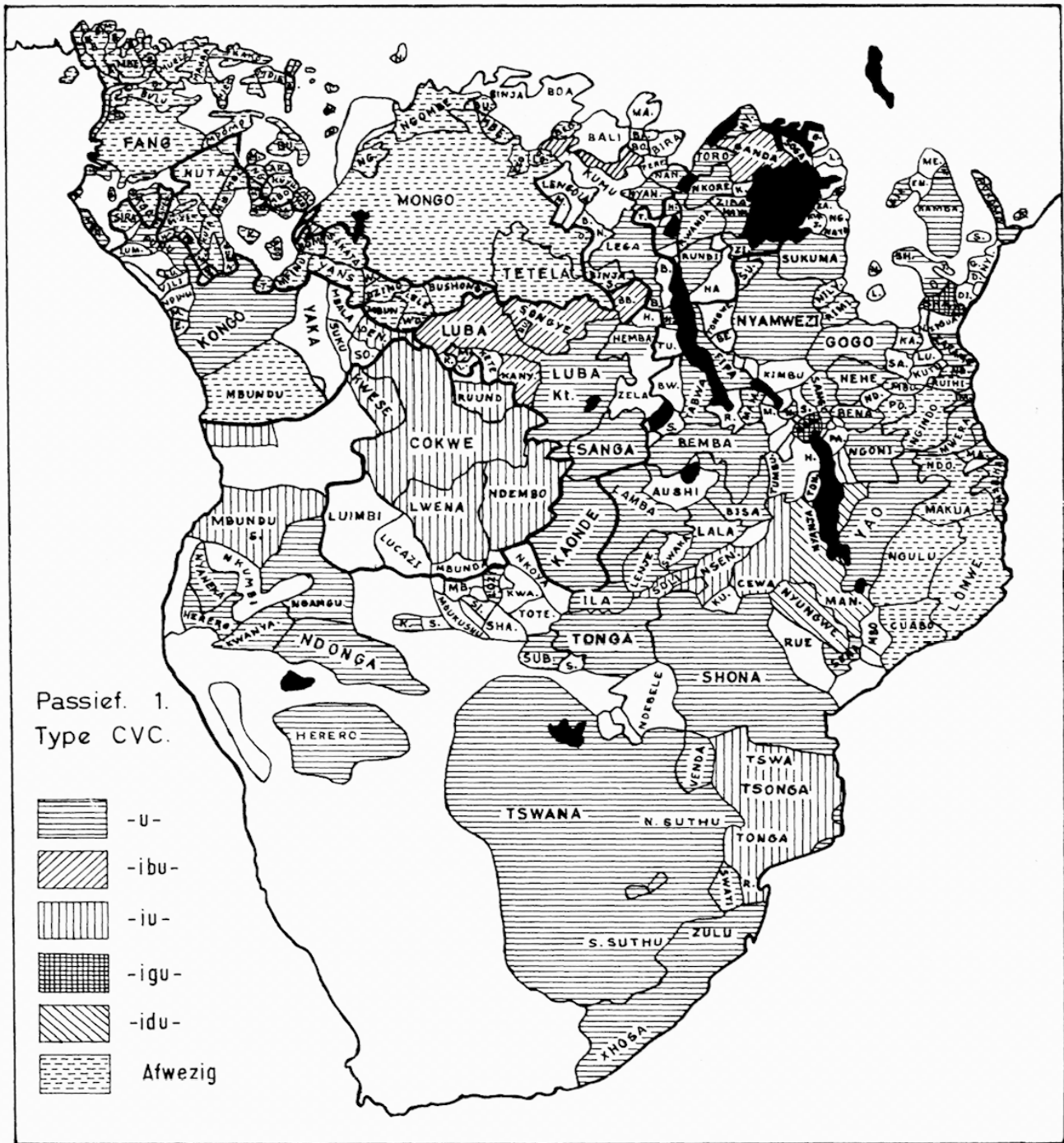
Na consonant wordt -u- gebruikt : CVC/CVCvc.

Na vocaal wordt -i(C)u- gebezigd : CV.

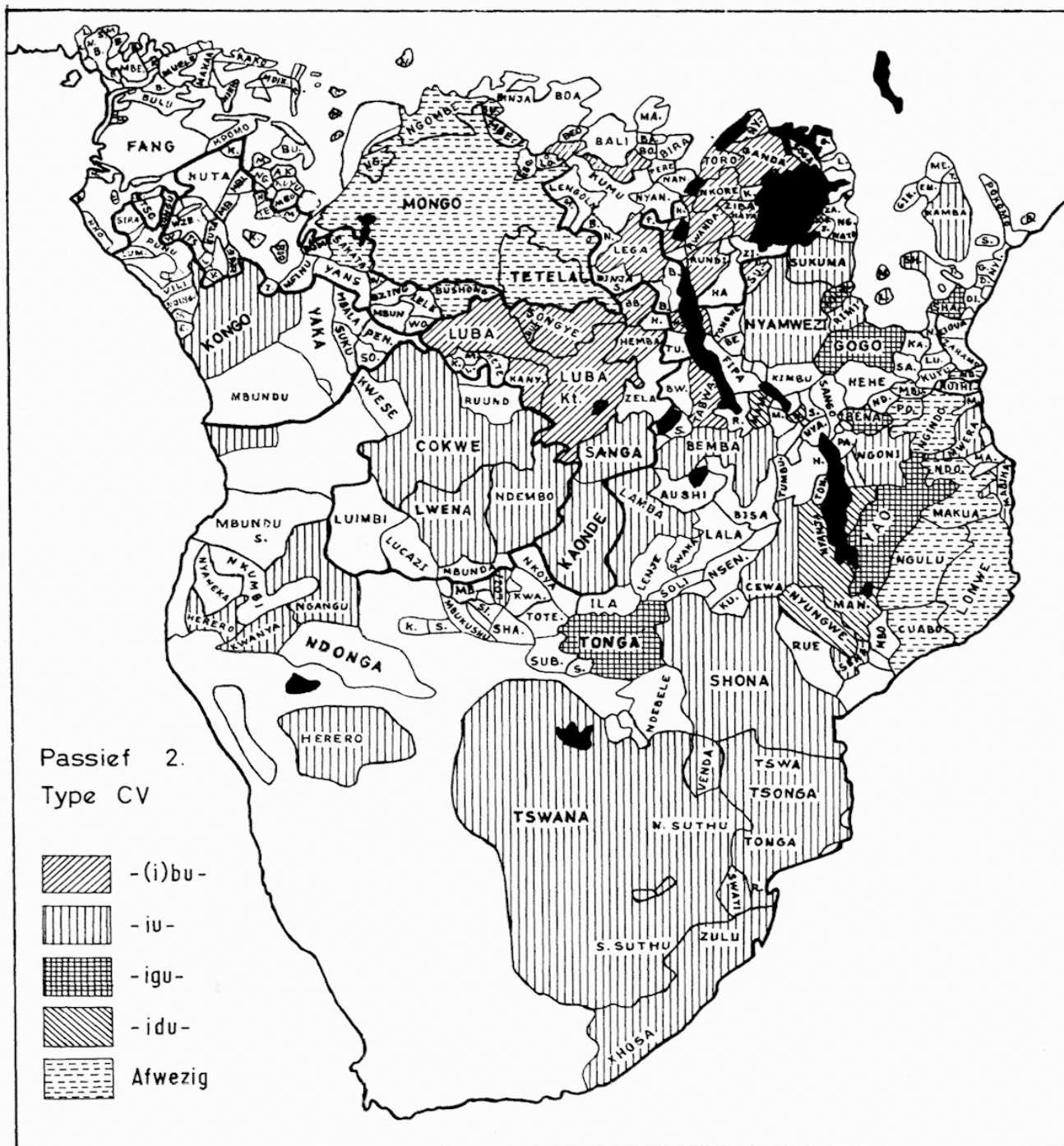
C = b/g/d. -i = i/e.

5. Type CVC.

1. -u- veruit de meeste talen (ongeveer 70); zie kaart I.
2. -o- contractie van -u- plus finaal in Caga, Kuria, Gikuyu en Myene.
3. -u-/-iw- als varianten in Mbugwe, Kaonde, Ngoni, Soli, Mabiha, Herero, Omumbuim (volgens dialect), Venda, Tswa, Lwena, Chopi.

KAART I.

KAART II.

4. -u-/-igu- als varianten in Taita, Nilamba, Zaramo, Sango, Shambala.
5. -idu-/-iw- in Nyungwe.
6. -iw- in Omumbuim (volgens dialect), Z. Mbundu, Pende, Cokwe, Ruund (?), Langi, Nsenga, Tsonga.
7. -ibu- in Luba-Kasayi, Songye, Kanyok, Bangubangu, Mbagani, Ganda.
8. -igu- in Shambala (Roehl), Nyakyusa.

6. *Type CVC plus -y- of -ish- van het causatief suffix (?)*.

1. -ibu- terwijl het normale type CVC -u- heeft : Holoholo, Nyoro, Nkore, Haya, Ziba, Kuria, Sumbwa, Luba-Katanga, Hembra.
2. -iw- terwijl het normale type CVC -u- heeft : Nande, Kamba, Sukuma, Nyamwesi, Sanga, Bemba, Lamba, Ila.
3. -igu- in Tonga.

7. *Type CVC met labiaal als C² in Zuid-Bantoe.*

1. Palatalisatie plus -u- in Venda, Tswana, Z. Sutu, Swati, Nrebele, Zulu, Xhosa.
2. Geen palatalisatie plus -iw- facultatief in Venda en Tswana, dus 1 of 2.
3. Velarisatie zonder -u- in Shona.

8. *Type CVCvc.*

In zoverre de extensie vc een causatief suffix is, valt het onder n^r 6. Slechts voor enkele talen kunnen voorbeelden aangevoerd worden, waar de CVC-vorm zonder extensie een samengesteld passief suffix heeft, terwijl de CVC-vorm met extensie een enkelvoudig suffix heeft. De gegevens wijzen echter naar -u- als normaal passief bij het type CVCvc.

	CVC	CVCvc
Shambala	-igu- (meestal)	-u- (na -il-, -ik-, -al-)
Ganda	-ibu-	-u- (na -il-)
Herero	-iw-/-u-	-u- (na -ir-, -ur-)
Venda	-iw-/-u-	-u- (na -el-)
Nsenga	-iw-	-u- (na -il-, -ik-, -uk-)

Hierbij valt echter op te merken dat in Ganda en Nsenga ook de CVC-vorm -u- heeft wanneer C² gelijk is aan /b, p, m, l/. In het Shambala geldt hetzelfde na /m, l/. Dit lijkt weer in verband te staan met de speciale behandeling der labiale reeks als C² in Zuid-Bantoe.

9. *Type CV* (zie kaart II).

Geen enkele bewijsplaats werd gevonden voor het voorkomen van een onmiddellijke opeenvolging van CV-u. Tussen de kern CV en het afleidings-suffix -u- vindt men in het Bantoe-gebied de volgende elementen : -i- (-e-), -ig- (-:g-), -ib-, -ib- (-eb-, -:b-), -id- (-il-). Het teken : staat voor een supplementaire more, bijv. Rundi -háabw- (-há:b-u-) « begiftigd worden » (-há- « geven »).

1. -iw-

Kamba, Caga, Rimi, Sukuma, Nyamwesi, Kongo, Ngangela, Lozi, Sanga, Kaonde, Lamba, Bemba, Sena, Ngoni, Mwera, Mabiha, Kwanyama, Shona, Zulu, Swati, Nrebele, Suthu, Tswana, Venda, (Lwena ?).

2. -igu-/-:gu-

Gusii, Pokomo (?), Nilamba (?), Shambala, Gogo, Bena, Yao, Tonga (Rh.).

3. -ibu- Ook CVC heeft -ibu- :

Ganda, Luba-Kasayi, Songye, Bangubangu, Kanyok.

Alleen bij CV :

Lega, Luba-Katanga, Hemba, Tabwa, Holoholo, Nyoro.

4. -:bu-

Nkore, Kerewe, Shi, Rundi, Rwanda, Haya, Ziba, Sumbwa.

5. -idu-/-ilu-

Mambwe, Nyiha, Nyanja, Nyungwe, Tonga Inh., Ronga.

10. *Type VC*.

-iw- in Zulu en Ngoni, terwijl CVC -u- heeft.

11. *Reconstructie voor het Proto-Bantoe*.

1. Type CVC.

Gezien de verspreiding van de reflex -u- (enkelvoudig suffix) voor het type CVC in alle zones van het Bantoe-gebied met uitzondering van de meeste talen in zone K waar het passief trouwens zeer weinig gebruikt wordt en gezien het plaatselijk beperkt voorkomen van de samengestelde suffixen -ibu- (L, E, C), -igu- (oost-Bantoe), -iw- (N, T, K), -id- (N), vaak nog als variant van -u-, kan men besluiten dat het Proto-Bantoe voor het passief het afleidingssuffix *-u- had.

2. Type CVCvc.

Alhoewel de voorbeelden schaars zijn, wijzen de gegevens erop dat na een niet-causatief afleidingssuffix ook hier in het Proto-Bantoe *-u- gebruikt werd.

3. Type CV.

Voor het type CV is er steeds een element tussen de kern en het suffix -u-. Dit element bestaat steeds uit -i- ofwel een supplementaire more, een wisseling die in zone L ook betuigd is voor het objectinfix. In sommige talen als b.v. het Songye is deze -i- niet aan vocaalharmonie onderhevig. Tussen deze -i- en het suffix -u- komt in een aantal talen een consonant voor, n.l. b/g/d. Voor zover gegevens beschikbaar zijn is het gebied met intermediaire /b/ homogeen (zone L, D, E), /g/ wordt aangetroffen in Oost-Bantoe met als verste uitloper Tonga in het zuiden en Gusii in het Noorden. Ook de talen met d/l beslaan een beperkt gebied (oost-M, N, Ronga en Tonga Inh.). Deze intermediaire consonanten moeten derhalve als plaatselijke ontwikkelingen opgevat worden. -id- gaat vermoedelijk terug op het applicatief suffix. /b, g/ kunnen niet beschouwd worden als een reflex van dezelfde consonant uit het Proto-Bantoe. Daarom postuleren we voor het type CV als afleidingssuffix voor het passief *-j-u-.

4. Het type CVC plus causatief suffix of een vorm die daar zeer veel op lijkt heeft in de talen opgesomd onder n^r 6 een vorm die veelal dezelfde is als voor het type CV. Dit brengt ons tot de hypothese dat de *-j- intermediair wellicht teruggaat op de *-j- van het causatief, ofschoon de causatieve functie bij het type CV niet onderkenbaar is.

CONCLUSIE

We nemen derhalve aan dat in het Proto-Bantoe twee vormen voor het passief afleidingssuffix bestonden :

1. *-u- voor het type CVC en CVCvc.
2. *-j-u- voor het type CV.
3. /b, g, d/ zijn latere plaatselijke ontwikkelingen.
4. Via het type CV kwam in een reeks talen bij het type CVC door analogie een variant voor naast de oudere vorm *-u-.
5. Uiteindelijk heeft die oorspronkelijke CV suffix-vorm plaatselijk de oudere CVC suffix-vorm vervangen, zodat in enkele talen slechts één vorm overbleef, als b.v. in Luba-Kasayi, Songye, Ganda, Nyakyusa, enz.

Deze studie is op vele punten niet zo duidelijk als wenselijk ware. Ze kan echter maar definitief geschreven worden wanneer er voor elke taal voorbeelden voor alle structurele typen betuigd zijn. Slechts voor het type CVC en CV zijn de gegevens voldoende.